

MEVLÂNÂ'NIN İLMÎ-MANEVÎ ŞAHSİYETİNİN OLUŞUMUNDA ŞEMS'TEN ÖNCEKİ DÖNEMİN ROLÜ

İdris TÜRK*

Özet:

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin hayatı, çocukluğundan itibaren bir arayış ve çaba içerisinde geçmiştir. Öyle ki bu gayreti sonucunda o, henüz genç yaşında devrinin önemli bir alimi olmuştur. Şems-i Tebrizî ile tanışmasından sonra ise iç dünyasında büyük bir değişim yaşamıştır. Mevlânâ, Şems'in kişiliğinde kendisini; kendinde de Rabbi'ni bulmuştur. Bununla birlikte Mevlânâ'nın ilmî-manevî şahsiyetinin oluşumunda, Şems'in manevî dokunuşu kadar Şems öncesi dönemin de rolü büyüktür. Zira Mevlânâ, içinde yaşadığı dönemin ve çevrenin kendi üzerindeki etkisini henüz Belh'te hissetmeye başlamıştır. Babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in önemli bir alim olması ve göç süresince gittikleri her yerde hürmetle karşılanması, Mevlânâ'nın, o dönemin önemli isimlerinden etkilenmesini sağlamıştır. Babasının sağlığında iken ulaştığı ilmi mertebeye, Seyyid Burhâneddin'in öğrettiği ledün ilmi de eklenince o, tasavvufî anlamda da derinlik kazanmıştır. Bu sürecin sonunda karşılaştığı Şems ise Mevlânâ'yı ateşleyen kıvılcım olmuştur.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Göç, Bahâeddin Veled, Medrese, Seyyid Burhaneddin.

The Effect of the Pre-period of Shams on Mawlana's Scientific and Spiritual Personality Formation

Abstract:

Mawlana Jalaladdin Rumi had lived in the guest and effort throughout his life. Thanks to this effort he was the one of the great scholars in his era. After meeting with Shams Tabrizi some changes took place in his inner world. Mawlana found himself in the personality of Shams and his Lord in his own personality. Besides that Mawlana's previous life from Shams as important as Sham's touch in his development of scientific-spiritual personality. Because, Mawlana had started to be effected by his environment and era since the years of Balkh. Mawlana's father Sultânü'l-Ulemâ (Sultan of Scholars) Bahâeddin Veled was a great scholar and he was being wellcomed respectfully anywhere he went during the migration. So, Mawlana met great scholars and was effected by them. His knowledge level he reached in his fathers' health increased thanks to Seyyid Burhaneddin. He taught him Islamic mysticism. So, Mawlana had a mystic depth. Shams he met at the end of this process was a spark that burnt Mawlana.

Key Words: Mawlana, Migration, Bahâeddin Veled, Madrasah, Seyyid Burhaneddin.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

Tarihî seyir içerisinde, önemli şahsiyetlerin bazıları, kendi devirlerinde tanınıp sonradan unutulmuş insanlardır. Diğer bir kısmı, kendi dönemlerinde pek bilinmezken kıymetleri sonradan anlaşılan ve daha iyi tanınan kimselerdir. Kimileri de vardır ki onlar hem hayatlarında sevilmiş hem de vefatlarından sonra büyük saygı görmüş ve tarihe mal olmuş kişilerdir. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, bu üçüncü gruptandır. O, hem kendi döneminde, hem de kendisinden sonra yaşayanlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır.¹ Bu etki, bugün de artarak devam etmektedir.

Örneğin, günümüzde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden yapılan seçmelerin çok satması dikkat çekicidir. Coleman Bark'ın İngilizce olarak hazırladığı Mesnevî Güldeste'si, bestseller olarak satış rekorları kırmıştır. Bu ve benzeri örneklerden yola çıkarak; Mevlânâ'nın, günümüz insanının manevî ihtiyacına cevap vermede dahi önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.²

İnsanı, aslına yaklaştırmak için pek çok formül sunan Mevlânâ, Mesnevî'nin başında, sazlıktan ayrı düşen ney metaforuyla, öğretisinin başında insanlığın ayrılık çılgınlığını, büyük bir titizlikle atmıştır. Madde bataklığına batıp aslından uzaklaşarak ayrılıklardan şikâyet eden modern insana yönelik Mesnevî reçetesi, bugün hala önemini korumaktadır. Batıda bulunan çok sayıda Rumi Merkezi, bu arayışın bir mahsulüdür.³

Mevlânâ'nın, çağlar ötesine ulaşan bir kişilik haline gelmesini sağlayan etkenler oldukça fazladır. Bu çalışmada, bu etkenlerden, O'nun gençlik yıllarına tekabül edenleri özetlemek çabasında olacağız. Bununla birlikte Mevlânâ'nın büyüklüğünü anlamada, yaşadığı dönemin şartlarını bilmek de büyük önem arz eder. Zira onun yaşadığı dönemde (13. yüzyıl), genelde Asya ve Avrupa, özelde Anadolu ve İslâm dünyası, büyük zorluklarla mücadele halindeydi. Bu yüzyıl, tasavvufî ifadeyle, celâl ve cemâl tecellilerinin birbirini kovaladığı bir dönemdi. Batıdan gelen Haçlı istilaları, Anadolu ve İslâm dünyasını kasıp kavurmuştu. Yine aynı yüzyılda doğudan gelen Moğollar, İslâm dünyasında neredeyse taş üstünde taş bırakmamıştı. Anadolu Selçuklularının taht kavgaları ve ardından Amasya ve civarında meydana gelen Bâbâî isyanı, halkı iyice ümitsizliğe sevk etmişti.⁴

1 Hasan Kâmil Yılmaz, "Mevlânâ ve Mesajı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl, 8, sayı: 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, ss. 13-19), Ankara 2007, s. 13.

2 Ethem Cebecioğlu, "Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl, 8, sayı: 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, ss. 7-12), Ankara 2007, s. 8.

3 Ethem Cebecioğlu, "Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme", s. 9.

4 Hasan Kâmil Yılmaz, "Mevlânâ ve Mesajı", s. 13.

Mevlânâ'nın yaşadığı bu yüzyıl; Anadolu'nun, medeniyetler savaşı ile savrulduğu, fitne ve sıkıntılarla kavrulduğu bir yüzyıldı. Mevlânâ, böyle bir asırda doğdu, büyüdü ve yaşadı. İnsanların çilesini, yorgun yüzünü ve umutsuz duygularını gördü. Eserlerini ve özellikle Mesnevî'yi, böyle bir ortamda yazdı. O, böyle bir zamanda yorgun gönülleri ihya etti ve ümitsiz zihinleri harekete geçirdi.⁵

Mevlânâ'nın ilmî ve manevî şahsiyetinin oluşumunda, başta içinde yetiştiği ailenin, yaşadığı her anın, faydalandığı her İslâm büyüğünün katkısı büyüktür. O, içinde yaşadığı yüzyılın ve muhitin sosyal ve kültürel izlerini daha Belh'te duymaya başlamıştır.⁶ Buna, kendisindeki bitmek tükenmek bilmeyen arayış, aşk ve heyecan eklendiğinde ortaya ilimde derinleşmiş bir âlim; birikimini paylaşarak insanlara rehberlik eden bir vaiz; tefekkür seviyesi yüksek bir mütefekkir; aşk kanatlarıyla arşa yükselme çabasında olan bir âşık ve nihayet vecdinin ürünü eserleri olan bir şairin aynı bünyede toplandığını görüyoruz.⁷

1. Mevlânâ'nın İlmî-Manevî Eğitiminde Çocukluk Yıllarının Rolü

Mevlânâ, 6 Rebiyü'l-evvel 604 (30 Eylül 1207) tarihinde⁸, İslâm kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olan ve bugün Afganistan sınırları içerisinde bulunan⁹, Belh'te dünyaya gelmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. "Efendimiz" anlamındaki -ulemaya verilen- "Mevlânâ" unvanı, onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. "Sultan" manasına gelen Farsça "Hudavendigar" unvanı ise kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre

5 Hasan Kâmil Yılmaz, "Mevlânâ ve Mesajı", s. 13-14.

6 Mehmet Aydın, Mevlâna ve Sufizm, NKM Yayınları, İstanbul 2010, s. 31.

7 Detaylı bilgi için bk. Ali Nihat Tarlan, "Mevlânâ'nın Dünyası", *Mevlânâ'nın Düşünce Dinyasından*, (133-139), Derleyen: Nuri Şimşekler, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayınları, Konya 2005; Mevlânâ gibi bir dâhinin dehasının kaynağını nerede aramak gerekir? Onda hikmet var, ahlâk var, din var, sanat var. Bunlardan hangisi Mevlânâ'nın ruhunda yanan volkanın mihrakıdır? Bazıları onu sanatkar olarak, bazıları tasavvufçu olarak, bazıları da dindarlarla eğlenen birisi olarak tetkik etmektedir. Ancak Mevlânâ için sanat, bir araçtır. Onun sema'ı, vecdi elde etmek için değildir; bilakis vecdin eseridir. Gerçek şu ki Mevlânâ'nın şahsiyeti hangi cephesiyle alınırsa alınsın o bir din adamıdır. Bunu çocukluktan itibaren içerisinde bulunduğu çevre, aldığı eğitim ve hayat tarzından da izlemek mümkündür. Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, ss. 124-126.

8 Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, Çev.: Tahsin Yazıcı, Kabalacı Yayınları, İstanbul 2011, s. 117; Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev.: Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık İstanbul 2011, s. 41.

9 Emine Yeniterzi *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, (Jalâl al-Dîn ar-Rûmî, A Muslim Saint, Mystic and Poet), Translator: A. Bülent Baloğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 9.

nisbetle “Belhî” olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu’ya nispetle “Rûmî, Mevlana-i Rûm, Mevlana-i Rûmî” ve müderrisliği sebebiyle “Molla Hünkar ve Molla-yı Rûm” gibi unvanlarla da zikredilmektedir.¹⁰

Mevlânâ’nın annesi, Mâder-i Sultan diye anılan ve Karaman’da medfun olan Mü’mine Hatun’dur.¹¹ Babası Belhî Ahmed Hatîbî oğlu Hüseyin’in oğlu Bahâeddîn Veled’dir.¹² İlim ve irfanından dolayı “Sultânü’l-Ulemâ” lakabı ile anılan Bahâeddîn Veled’in, bütün ataları alim ve müfti idiler. Tasavvuftaki nispeti Ahmed Gazâlî’ye erişen Bahâeddîn Veled, zahîrî ve batınî ilimlerde eşi ve benzeri olmayan bir zattı. Pek çok riyazeti, sayısız mücâhededesi, takva ve vera’î ile herkes tarafından sevilirdi. Belh’te yerleşmişti. Ancak Horasan’ın en uzak yerlerinden kendisine fetva için başvurulurdu. Her gün sabah erkenden öğle vaktine kadar halka ders verir, ikinci vaktinden sonra ise arkadaşları ve hizmetinde bulunanlara ilâhî hakikatleri anlatırdı. Sultan Alâeddîn Muhammed Hârizmşah, onun müritlerindendi. Bununla birlikte onun geçimi beytûlmalden aldığı maaşa dayanmaktaydı. Vakıftan asla bir şeye tasarruf etmezdi.¹³ Babasının; İslâm’ın takva anlayışının sistemleştiği tasavvufa mensubiyeti, Mevlânâ’nın saf ruhunda, bu sistemin tohumlarının atılmasını sağlamıştır.¹⁴

Celâleddîn, babasını büyük şeref sahibi bir kişi olarak; annesini de büyük bir sevgi sıcaklığı taşıyan, feragat sahibi biri olarak görüyordu. Babasından, o zamanın ilmini öğrendi; onu, konuşurken ve davranırken izleyerek belirgin kişilik özelliklerini geliştirdi. Ayrıca halk, böyle mütemayiz bir ailenin örnek bir hayat ortaya koymasını ve toplumsal değerleri yaymasını bekliyordu. Bu sebeple başlangıçtan itibaren insanlar ona saygı besliyorlardı. Mevlânâ ileride önemli bir manevî lider olunca bu saygı da giderek arttı.¹⁵

Mevlânâ’nın, çocukluğunun ilk çağından orta yaşlılığına kadar sohbeti, Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî ile olmuştur. Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ’ya, bilinen ilimleri ve –parmakla gösterilecek kadar hâkim olduğu- lügat, Arap dili ve edebî sanatlarla ait bilgileri öğrettikten sonra,

10 Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî”, *D.İ.A.*, c. XXIX, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2001, s. 441.

11 Abdüllbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, s. 44.

12 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 23.

13 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, ss. 23-25.

14 Mehmet Aydın, *Mevlânâ ve Sufizm*, s. 31.

15 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Kişilik Çözümlemesi*, çev.: Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir, Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 37.

şeyhi Bahâeddin Veled'den keşfetmiş olduğu ledün ilmini, ilahi bilgileri ve hakikatleri telkin etmiştir.¹⁶

Seyyid, aslında Mevlânâ'nın küçüklüğünde lalası ve mürebbsi idi. Bu dönem Mevlânâ ile Seyyid'in hoca-talebe ilişkisinin birinci aşamasıdır. Seyyid Burhaneddin'in, Sultânü'l-Ulema'nın vefatından bir yıl sonra Konya'ya gelmesi ile başlayan süreç ise ikinci aşama olarak değerlendirilebilir. Mevlânâ, ikinci dönemde dokuz yıl boyunca Seyyid'den tasavvufî hakikatleri öğrenmiştir.¹⁷

Burada dikkatleri çeken bir husus da Mevlânâ'nın ilk hocası konumundaki babasının ve onun vefatından sonra manevî eğitimin üstlenen halifesi Seyyid Burhaneddin'in, Kübreviyye Tarikatı'na mensup bulunmasıdır. Bu durum, Kübreviyye ekolünün, Mevlânâ'nın üzerindeki etkisi hakkında ipucu verir.¹⁸

Yetiştigi dönem ve çevrede tasavvufa verilen önem¹⁹ ve babasının yukarıda zikredilen vasıfları haiz olması; Mevlânâ'yı, ilmî ve tasavvufî anlamda, çağlar ötesi bir şöhrete hazırlayan ilk unsurlardır. Kaynaklarda, onun henüz küçük bir çocukken bile ne kadar ulvî amaçlar peşinde olduğunu nakleden rivayetler çoktur:

Mevlânâ'nın çocukluk dönemine ait Eflâkî'de şöyle bir menkıbe anlatılır: Mevlânâ Celâleddin, Belh'te henüz altı yaşında iken evlerin damlarında dolaşır ve daima Kur'an okurdu. Belh'in büyüklerinin erkek çocukları da cuma günleri namaz vaktine kadar onunla vakit geçirirlerdi.

Bir gün çocuklardan birisi, diğerine, "Gel de bu damdan diğer dama atlayalım" der ve bu konuda bahse tutuşurlar. Mevlânâ, dudak altından gülümseyerek; "Ey kardeşler! Bu türlü hareketleri kediler, köpekler ve diğer canlılar yapar. Yüceltilmiş insanın böyle şeylerle uğraşması yazık olmaz mı? Eğer ruhanî kuvvetiniz ve candan isteğiniz varsa, geliniz göklere uçalım ve Melekût âleminin menzillerini dolaşalım" der ve hemen o anda gözden kaybolur. Çocuklar bu durum karşısında çığlık atarlar. Bu hali halk da öğrenir. Bir süre sonra Celâleddin'in rengi uçmuş, vücudunda bir değişme olduğu halde tekrar döner. Bütün çocuklar yüzlerini onun toprağına sürüp ona mürit olurlar. Mevlânâ onlara, yeşiller giymiş bir topluluğun kendisini

16 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 42.

17 Bk. Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 141-142; Abdüllbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 46.

18 Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ'da Benliğin Dönüşümü: Sülûk*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri (Tasavvuf) Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 19.

19 Mehmet Demirci, *Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 16.

aldığını, feleklerin tabakaları ve göklerin burçları arasında dolaştırdığını, ruhlar âleminin görülmemiş şeylerini kendisine gösterdiğini, çocukların çığılığı üzerine de onu aynı yere geri getirdiklerini söyler. Menkıbenin sonunda Eflâkî, Mevlânâ'nın o yaşlarda üç-dört, bazen de yedi günde bir yemek yediğini nakleder.²⁰

2. Göç'ün Mevlânâ Üzerindeki Etkisi

Sultânü'l-Ulema Bahâeddin Veled, birtakım fikir ve inanç ayrılıkları yüzünden Belh'ten göç etmiştir.²¹ Eflâkî, göç için üç yüz deve yükü değerli kitap, dostların ev eşyası, yol azığı ve onları taşıyacak hayvanların hazırlanmasından bahseder. Yolda Sultânü'l-Ulemâ'ya, kırk olgun müftü ve zâhit eşlik etmiştir.²² Sipehsâlâr ise bu sayıyı "kendisine inananlardan, mürit ve öğrencilerden üç yüz kişi" şeklinde nakleder.²³

Göçün tarihi ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte Mevlânâ'nın bu dönemde ya küçük bir çocuk yahut henüz çok genç olduğu kesindir.²⁴

20 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 117-118; Ayrıca bkz. Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns (Evlîya Menkıbeleri)*, Çev.: Lâmiî Çelebi, Haz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2005, s. 634, Menkıbelerde anlatılan olaylar harikulade niteliktedir. Ancak menkıbelerde, gerçek kişilerden bahsedilir. Bu yönüyle onlar, aslında bazı tarihî şahıs ve olaylara da ışık tutarlar. Kaldı ki menkıbeler sıradan kişiler değil, önemli şahsiyetler hakkında bilgi veren rivayetlerdir. İlber Ortaylı'nın menkıbelerle alakalı şu tespiti dikkat çekicidir: "Menkıbenin ecnebi dillerdeki karşılığı *legende*'dir. Bu iki kelimenin dışında da bunun yerini tutacak başka bir terim olduğunu zannetmiyorum. Yani menkıbe'nin öztürkçesi yoktur, öztürkçe kullanılan kelimeler menkıbe karşılığı değildir. Ona dikkatinizi çekerim. Çünkü menkıbeden bizim anladığımız şey, aslında belirgin ölçüde tarihî realiteye ayaklarını uzatmış siyasal nedenlerle veya bazen doğrudan doğruya edebî imaj dolayısıyla dallanıp budaklandırılmış, bir proza nesir olmasıdır. Bunun üzerinde ısrarla durmak gerekmektedir. Menkıbenin reel ayağı vardır. Olmayan bir olay üzerine kaleme alınmamıştır. Fakat bunun uzantıları doğrudan doğruya bir ideolojik nedene, bir siyasal formül olarak ortaya konmaya dayanmaktadır veya doğrudan doğruya insanların edebî imaj, edebî yaraticılık ihtiyacına cevap vermektedir." İlber Ortaylı, "Menkıbe", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler Tartışma/Panel Bildirileri*, ss. 11-22, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s. 11, Bu değerlendirmenin önemi, yazarın tarihçi kimliği göz önünde bulundurulduğunda daha da artmaktadır.

21 Göçün sebepleriyle ilgili bkz. Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2013, s. 33

22 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 72.

23 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 27.

24 Göçün tarihi ile ilgili farklı rivayetler için bk. Bediüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, Çev.: Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005, ss. 59-61; Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 34; M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *D.İ.A. c. IV*, İstanbul 1991, ss. 460-461.

Bahâeddin Veled ve beraberindekiler, Belh'ten çıkıp yola koyulduklarında, yollarının üzerinde bulunan ülke ve kalelerin ahalisi, bir günlük mesafeden onları karşılıyor ve mükemmel bir şekilde ağırliyordu.²⁵

Göç kervanının ilk önemli durağı, Nişabur şehri oldu. Burası da Belh gibi dönemin mühim irfan merkezlerinden biri idi. Üstelik burada Sultânü'l-Ulemâ'nın pîrdaşı Ferîdüddîn Attâr (v. 618/1221) yaşıyordu. O da Bahâeddin Veled gibi Necmüddîn Kübrâ'nın (v. 618/1221) ileri gelen halifelerindendi. Attâr, Sultânü'l-Ulemâ'nın Nişabur'u teşrif ettiğini duyar duymaz konakladığı yere geldi. Bu buluşmada Ferîdüddin Attâr; Celâleddin Muhammed'in manevi büyüklüğünü sezmiş ve babasına, "Umarım ki senin bu oğlunun, yakın zamanda âlemde ilahî aşkla yanacak, gönüllere ateş salacak" demişti. Sonra da henüz ilk gençlik çağında bulunan, aşkla tutuşan gönüllere ateş salacak ve ilahî sırlara aşinâ olacak delikanlıya "Esrarnâme" isimli kitabını hediye etti. Mevlânâ da onu her daim yanında bulundurdu ve ondan çok etkilendi. Yıllar sonra Mesnevî'sine, Esrarnâme'den hikâyeler aldı. Bazen de Attâr'a olan hürmetini dile getirdi.²⁶

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî'sinde Attâr tesiri; gerek üslubun tekellüfsüzlüğünde, gerek beyitlerin sürat ve heyecan içinde yazılmış olması şeklinde, gerek eserin bir çağrışım suretiyle kaleme alınmasında, yine bir konudan diğer bir konuya geçerek başladığı bir hikâyenin arasına uzun öğütler sıralaması tarzında, bariz bir şekilde kendini göstermektedir.²⁷

İkinci durakları olacak Bağdat'a yönelen kafiye, Bağdat yakınlarında muhafızlar, hangi kavimden olup nereden geldiklerini sorarlar. Bahâ Veled onlara, "Allah'tan geldik ve O'na gidiyoruz. Allah'tan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur. Biz mekânsızlıktan gelip mekânsızlığa gidiyoruz." şeklinde

25 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 72.

26 Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 634; Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, ss. 34-35; Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 28; Mevlânâ'nın eserlerinde, Hakîm Senâi-Attâr- Mevlana Celaleddin Rûmî silsilesi çıkmaktadır. Bu silsile temsilcilerinin eserlerinin gerek muhtevasında gerekse şeklinde bir iletişim açıkça görülür. Bu silsilede, kısa hikâyecilik, esaslı oluşturmaktadır. Bu üç mutasavvif şairde, duygu ve düşünceyi kısa hikâyelerle ortaya koyma, bir üslup ve bir anlatım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı eserlerinde bu kısa hikâyeler, çerçeve hikâyelerle bir daire, bir çember içine alınarak konu bütünlüğü sağlanır. Görüldüğü üzere, kısa ve çerçeve hikâyecilikte, Attâr ile Mevlana ilişkisi açıktır. Bu ilişki, Mevlana'nın düşüncesinde Attâr tesirini doğrulamaktadır. Mevlana da bu etkiyi özellikle belirtmiştir. İrfan sahibi şairlerin en büyüklerinden olan Mevlâna, Attâr'ı büyük bilmiş, kendisini onun yanında küçük görmüştür. Gönül Ayan, "Attâr Esrâr-Nâme'si ve Mevlânâ", *Selçuk Üniversitesi II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi Tebliğler Kitabı*, (200-195), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1990, ss. 196-197.

27 Gönül Ayan, "Attâr Esrâr-Nâme'si ve Mevlânâ", s. 199.

bir cevap verir. Horasan'dan çoğu bilgin ve faziletli kişilerin oluşturduğu bu topluluktan halifeye bahsedilince, halife şaşırır. Zamanın şeyhlerinin şeyhi Şihâbeddîn Sühreverdî'ye (v. 632/1234), birini gönderir ve ondan sarayda bulunmasını ister. Sühreverdî ise bu sözü söyleyen kimsenin ancak Belhli Bahâeddin Veled olabileceğini tahmin eder.

Bağdat'ın uluları ve küçükleri, şeyh ile birlikte, tam bir aşk ve heyecanla Bahâ Veled'i karşılamaya giderler. Karşılamadan sonra Sühreverdî, Bahâ Veled'i ve beraberindekileri kendi dergâhına götürmek ister. Sultânü'l-Ulemâ, "İmamlara medrese daha uygundur!" diyerek bu teklifi kabul etmez ve bir medreseye gider. Bu kez Sühreverdî, kendisine eşlik ederek ona büyük iltifatta bulunur. Bağdat'ta halifenin de yüklü hediyeler göndererek kendisini davet ettiği Bahâ Veled bu ikramları da kabul etmez. Halife, kendisini cuma vaazı esnasında görecekti ve bu vaazdan camiye dolduran halk gibi o da mest olacaktır.²⁸

Bu davranış kalıpları ve eşsiz hareketler, Mevlânâ açısından önemli örneklerdir. O, zaten başından beri babasının kendisine sunduğu ilmî ve manevî yönlendirilme ile yetişmekteydi. Buna, Ferîdüddin Attâr, Sühreverdî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabi (v. 638/1239) gibi dönemin en büyük isimleri ile olan temasları da eklenince kısa sürede büyük bir şahsiyetin yetişmesini anlamak daha da kolaylaşmaktadır. Mevlânâ'nın göç esnasında İbn. Arabi (v. 638/1239) ile karşılaşması ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Kafile, Bağdat'ta üç gün kaldı. Daha sonra Kûfe üzerinden Ka'be'ye hareket etti. Hac görevinden sonra dönüşte Şama uğradı.²⁹ Orada Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabi (v. 638/1239) ile görüştüler. Şeyh-i Ekber, bu esnada, Sultanü'l-Ulema'nın arkasında yürüyen Mevlânâ'ya bakarak : "Sübhânallah! Bir okyanus bir denizin arkasında gidiyor!" demiştir.³⁰

Şam'dan kısa süre içerisinde ayrılan kafile, kısa bir süre için Halep'te konaklayarak Malatya'ya geldi. Sonra da o zaman Mengücekoğulları'nın başkenti, Erzincan'a ulaştı. Mengücek Sultanı Fahrüddin Behramşah ve karısı İsmetî Hatun, onları Erzincan yakınlarındaki Akşehir kasabasında karşıladı. Kendilerini sarayda misafir etmek istedi. Ancak onlar geleneği bozmadılar ve medresede kalmayı tercih ettiler.³¹ Kafile burada, bir yılı aşkın bir süre,

28 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 74.

29 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 77; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 29.

30 <http://www.mevlana.org.tr/index.php/mevlevilik/mevlana>; Erişim Tarihi: 17.05.2016.

31 Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 36.

kralın hanımının yaptırdığı hangâhta kaldı. Ancak sonra buradan da Rûm'a hareket devam etti.³² Mevlânâ Câmî, kafilenin Erzincan'da dört yıl kaldığını nakleder.³³

Kafile, Konya'ya bağlı Lârende (Karaman) şehrine ulaştığında onları Sultan Alâeddin'in naiplerinden Emir Musa karşıladı. Burada da önceki duraklarda yaşananlar tekrar etti. Yine şehir halkı karşılamada hazır bulundu. Yine Bahâ Veled saraya davet edildi ve o yine medresede kalmayı tercih etti. Bunun üzerine Emir Musa, şehrin ortasına Sultânü'l-Ulemâ için bir medrese inşa etti. Bu medresede en az yedi yıl kaldıkları ve Mevlânâ Celâleddin'in burada ergenlik çağına girdiği rivayet edilir.³⁴

Bilginlerin sultanı, Larende'den memnundu. Emir Musa ve halk, bu büyük veliyi seviyordu. Vaazları, halk için feyiz kaynağı oluyordu.

Bu sıralarda Mevlânâ Celâleddin, genç ama çok bilgili bir derviş olarak, babasının derslerine devam ediyor, vaazlarını da kaçırmıyordu. Diğer alimlerin eserlerini de okuyor, bilgisini derinleştiriyordu.³⁵

Ailenin birkaç yıl süren seyahatleri, Celâleddin'in aydınlanmasına büyük ölçüde katkıda bulundu. O dönemler henüz ergenliğini yaşayan bir delikanlı olduğu için gördükleri ve yaşadıklarından en çok yararlanabilecek çağındaydı. Aslında o, yeni ve manevî bir yeniden doğuş dönemine giriyordu.³⁶

Hiç silinmemek üzere kendisine nakşedilen göç olayına ilaveten, Moğol istilasının korkusunun sosyal hayattaki tedirginliğinin ondaki akisleri, Mevlânâ'nın çok erken yaşlarda, büyük olaylarla duyulan, içlenen bir gönül sahibi olmasını sağlamıştır.³⁷ Çocukluğundan başlayarak, içinde yaşadığı toplumun fikir hareketlerinin ruhunda bıraktığı izler, ömrünün son döneminde kaleme aldığı Mesnevî'de bile kendini göstermektedir.³⁸

Mevlânâ, bunlara ek olarak, babasıyla birlikte olduğundan –yukarıda bir kısmının isminden de bahsedilen- çağının önde gelen manevî liderleriyle görüşme ayrıcalığına sahipti.³⁹

32 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 29; Ayrıca bk. Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, 80.

33 Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 632.

34 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 81.

35 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 37.

36 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, s. 37.

37 Mehmet Aydın, *Mevlâna ve Sufizm*, s. 32.

38 Mehmet Aydın, *Mevlâna ve Sufizm*, s. 35.

39 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, s. 37.

Mevlânâ, Larende’de iken saygın bir kişi olan Semerkantlı Hoca Şerefeddin Lâlâ’nın kızı Gevher Hatun ile evlenmiştir. Mevlânâ evlendiğinde 18 yaşında idi. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin dünyaya gelmiştir.⁴⁰

Mevlânâ’nın annesi Mümine Hatun, oğlu Mevlânâ’yı evlendirdikten kısa bir süre sonra vefat etti. Bu vefatı, Mevlânâ Celâleddin’in ağabeyi Alaeddin Muhammed’in ahirete irtihali takip etti. Çok geçmeden, Şerefeddin Lala’nın eşi de Hakk’a yürüdü. Kayıplar çoğalmış, acılar artmıştı. Sevgili annesini ve ağabeyini kaybeden Mevlânâ’nın acısına kayınvalidesinin acısı da eklenmişti. Bununla birlikte Mevlânâ’nın iki oğlu bu kayıpların üzerine kendisine lütfedilmiştir. Mevlânâ, ilk oğluna babasının adını verdi: “Sultan Veled”. İkinci oğluna da ağabeyinin adını koydu: “Alaeddin Çelebi”. Bu iki erkek çocuğu, hem Mevlânâ’yı hem de babasını teselli etmişti.⁴¹

3. Konya’ya İntikal ve Bahâeddin Veled’in Vefatı

Selçuklu padişahı Alâeddin Keykubat, Sultânü’l-Ulemâ’nın makamı hakkında bilgi sahibi olunca onları Konya’ya davet etti.⁴² Kafile Konya ovasına ulaştığında, Sultan Alâeddin, bütün devlet erkânıyla onları karşılamaya çıktı. Karşılamada şehir halkının da bulunmasıyla birlikte tam bir ihtişam ve hürmet hakimdi.⁴³

Sultânın niyeti, Sultânü’l-Ulema’ya sarayda yer tahsis etmeksede Bahâ Veled, “İmamlara medrese, şeyhlere hankah, emirlere saray, tüccarlara han, başiboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaray uygundur” diyerek Altunpâ Medresesi’nde kalmayı tercih etti. Buradaki faaliyetleri ile birlikte Sultan da dahil pek çok kişi kendisine mürit oldu.⁴⁴

Bahâeddin Veled, 18 Rebiülahir 628 (23 Şubat 1231) tarihinde vefat etti.⁴⁵ Ancak geride iki büyük eser bıraktı. Bunlardan birisi *Ma’ârif* isimli kitabı. Diğeri de mana aleminin sultanı, oğlu Mevlânâ Celâleddin.⁴⁶ Bahâeddin Veled’in, Konya’daki hayatı iki yıl civarındadır.⁴⁷

40 Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, 81; Câmî, *Nefehâtü’l-Üns*, s. 632.

41 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 37; Emin Işık, *Belh’in Güvercinleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, ss. 41-42.

42 Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 68.

43 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 29; Câmî, *Nefehâtü’l-Üns*, s. 633; Bundan sonraki süreçte Sultan, sık sık Bahâeddin Veled’e gelerek kendisinden faydalandı. Sultan ona tamamen iradet getirince o da zaman zaman Sultana şeref verip taht üzerinde birlikte otururdular. Bahâeddin Veled, Sultan’a “melik” diye hitap ederdi. Sipehsâlâr, Aynı yer.

44 Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, 83; Emine Yeniterzi *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, s. 13.

45 Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, s. 84.

46 Emine Yeniterzi *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, ss. 13-14.

47 Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 74.

Sultanu'l-Ulemâ vefat ettiğinde, 24 yaşında olan Mevlânâ⁴⁸ açısından artık yeni bir dönem başlıyordu. Zira Sultanu'l-Ulema, Mevlânâ'nın kendi ifadesi ile "pişme" sürecindeki ilk mürşidi idi. Mevlânâ, onun sayesinde çocukluğundan itibaren pek çok ilim meclisinde bulunmuş, ilim erbabından faydalanmıştır. Bu itibarla Mevlânâ'nın tasavvuf eğitiminde üç safhadan bahsedilebilir. Babasından öğrendikleri, Seyyid Burhaneddin'den öğrendikleri ve nihayet Şems-i Tebrizî'den sonraki devre...⁴⁹

4. Seyyid Burhaneddin Nezaretindeki Tasavvufî Eğitimi

Babasını kaybeden Mevlânâ'nın hayatında büyük bir boşluk oluşmuştu. Her ne kadar Sultanu'l-Ulema'nın vefatından sonra, onun yerine geçerek⁵⁰ müritleri tarafından bir şeyh, bir pîr olarak tanınıyor, genç yaşında zamanının büyük alimi sayılıyor, etrafında hayli ilim ve irfan meraklısı toplanıyorsa da o kendisini babasının yerine koyamıyor, yalnızlık hissediyordu. Bir sene bu şekilde geçti. Bahâ Veled'in vefatından bir yıl sonra halifelerinden Tirmizli Seyyid Burhaneddin Muhakkık, şeyhinin Konya'ya yerleştiğini duymuş ve onu görmek için Konya'ya gelmişti. Konya'ya geldiğinde ise şeyhinin bir sene önce vefat ettiğini, yerine de oğlu Celâleddin'in geçtiğini öğrendi. Bahâ Veled Belh'te iken Seyyid Burhaneddin de orada idi. Mevlânâ henüz çocukken onun terbiyesini de üstlenmişti. Mevlânâ, eskiden mürebbisi olan Baba dostuna artık mürit olacaktır.⁵¹

48 FÜRÜZANFER, *Mevlâna Celâleddin*, s. 79.

49 Mehmet Demirci, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, Akademi Kitabevi, İzmir 2002, s. 16; Aslında farklı yaklaşımlarla bu tür tasnifler çoğaltılabilir. Örneğin mevcut tasnife, Şems'in vefatından sonraki dönem eklenebilir. Yahut Mevlânâ'nın hayatındaki önemli olaylar şeklinde genel bir tasnife gidilebilir. Bu durumda göçün öncesi, esnası, sonrası, göçün durakları, Şam yılları gibi kendisinin ilmi ve manevî kişiliğine yön veren pek çok dönem, tasnifte kendisine yer bulacaktır.

50 Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, çev.: Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, s. 255.

51 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 43; FÜRÜZANFER, *Mevlâna Celâleddin*, s. 80; Eflâkî, Seyyid Burhaneddin'in Konya'ya geldiğinde mürşidinin öldüğü hakkında -kerameten- bilgisi bulunduğunu kaydeder. Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, 103; Seyyid Burhaneddin, 561 (1166) veya 565 (1169) yılında Tirmiz'de doğmuştur. Seyyid Kâsım Tirmizî'nin torunu, Seyyid Hasan Tirmizî'nin oğludur. Soyu Hz. Hüseyin'e dayandığından "Seyyid" ve "Hüseyinî" nisbelerinin yanı sıra kalplerdeki sırları bilmesi veya Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişini Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye önceden haber vermesi dolayısıyla "seyyid-i sırdân", Mevlânâ tarafından anıldığı üzere "Burhâneddin, burhân-ı dîn, burhân" ve tahkik ehli bir sūfî olduğunu belirten "muhakkık" lakaplarıyla tanınır. Tirmiz'de ilim tahsilinden sonra 605'te (1208) Belh'e giderek Mevlânâ'nın babası Sultan'ül-Ulemâ Bahâeddin Veled'e intisap eder. Kırk gün sohbetinde bulunup icâzet almasının ardından Tirmiz'e döner. Ertesi yıl tekrar Belh'e gelip burada iki üç yıl kadar kalır. Bu dönemde henüz çocuk yaşlardaki Mevlânâ'nın atabegliğini üstlenir. Bahâeddin Veled'in ailesiyle birlikte Belh'ten hicret etmesi üzerine Tirmiz'e yerleşme kararı alır (616/1219). Mevlevî kaynaklarında onun bu tarihten itibaren

Seyyid Burhaneddin'in geldiği dönemde, Sultan Alâeddin'in arzusu⁵² ile babasının makamında bulunan Mevlânâ, vaaz, fetva ve zikir işlerine yoğunluk vermişti Bir yıldır tarikattan uzak bulunuyordu. Şeriatın müftüsü konumunu taşıyordu.⁵³

Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ ile yaptığı ilmî bir sohbette kendisine farklı ilimlerden sorular sorar. Mevlânâ, sorulan soruların tamamına en uygun cevapları verir. Bunun üzerine Seyyid, mürşidinin oğluna bir hayli taltifte bulunarak şöyle söyler: *"Din ve yakîn ilminde babanı hayli geçmişsin; fakat baban "kâl" ilminde olduğu gibi 'hal' ilminde de en üst seviyede idi. Bugünden sonra senin de hal ilmiyle meşgul olmanı istiyorum. Bu, peygamberlerin ve velilerin ilmidir. O ilme 'ledün' ilmi derler. 'Biz ona yanımızdaki ilimden verdik' bu ilimden ibarettir. O mana şeyh hazretlerinden bana ulaşmıştır, onu yine benden al ki bütün hallerde zahir ve batın bakımından babanın varisi ve onun aynı olasin."*⁵⁴

Seyyid Burhaneddin'in maksadı, Mevlânâ'nın, çocukluk yıllarından beri ruhunda biriken mistik aşkı kibritle tutuşturmadır. Mevlânâ, bu diyalogdan sonra kolayca Seyyid'e teslim olmuş ve onun mistik terbiye metodlarına intisap etmişti. Zaten fitraten zâhid bir yapıya sahip olan Mevlânâ, XIII. yüzyıl Konya'sında ibadetleriyle, perhizleriyle ve zahir ilimlerdeki üstünlüğü ile şöhrete kavuşmuştu. Halk onu din kılavuzu ve Hz. Muhammed'in şeriatında esas sayıyordu.⁵⁵

Seyyid, bundan sonra Mevlânâ'yı yakîn ilimlerini incelemeye teşvik, sülûk yolunu ve şeyhlerin adabını telkin ederek ona, Bahâeddin Veled'den sağladığı gerçekleri anlatmaya başlar.⁵⁶

Mevlânâ, bu dönemde önce mürşidinin gözetiminde riyazete başlar. Birbiri ardına üç kez çile çıkardığı rivayetler arasındadır.⁵⁷ Evrad olarak da şeyhinin Seyyid'e talim ettiği Kübreviyye Tarikatı'nın evrâd ve tesbihine devam eder.⁵⁸

sürekli cezbe ve sekr halinde yaşadığı, inzivaya çekildiği, sekr halinden sahva geçip sekiz yıl kadar öğretim ve irşad faaliyetinde bulunduğu, daha sonra Anadolu'ya gittiği kaydedilmektedir. Semih Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *D.İ.A.*, c. XXXVII, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2009, s. 56.

52 Mehmet Aydın, *Mevlâna ve Sufizm*, s. 33.

53 Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 79.

54 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, 104; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 141; Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 257.

55 Mehmet Aydın, *Mevlâna ve Sufizm*, s. 33.

56 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, ss. 141-142.

57 Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 87.

58 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 43.

Dokuz yıl süren bu süreçte⁵⁹ Mevlânâ'ya Bahâeddin Veled'in *Ma'ârif*'ini bin defa tekrar ettiği rivayet edilir. Nihayet tevhit ve marifetin sırrı olan şeyi gerektiği gibi gerçek derecesine ulaştırıp fiil haline getirmiştir.⁶⁰ Seyyid, bu ağır temrinlerin sonunda Mevlânâ'ya yollarını yitirmiş kimselere yol göstermesi için müsaade edecek, kendisini uyarma vazifesi ile görevlendirecektir.⁶¹

Mevlânâ, baba dostu Seyyid Burhaneddin'i bulunca manevî yalnızlıktan kurtulmuş, şeyhinin verdiği virdleri, aşkla şevkle okumakta idi. Mevlânâ, her ne kadar babası ve ilk hocası Sultanu'l-Ulema'dan çok şey öğrenmişse de Seyyid Burhaneddin, zahir ilimlerinde kendini en iyi şekilde yetiştirebilmesi için onun Halep ve Şam'a gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Mevlana, birkaç derviş arkadaşı ile birlikte Halep'e giderek Halâviyye Medresesi'nde kalmıştır.⁶²

Mevlânâ, iki yıl kaldığı Halep'te oranın en meşhur alimi Kemaleddin İbü'l-Adim (v. 660/1262)'den fıkıh tahsil etti. Bu meşhur alim, Mevlânâ'nın babası ile görüşmüştü. Çok sevdiği ve hürmet ettiği Sultanu'l-Ulema'nın oğluna büyük çok yakınlık gösterdi. O, ayrıca Mevlânâ'nın kabiliyet ve zekasına da hayrandı. Bu nedenle onun her ilmî anlamda ilerlemesi için her türlü çabayı sarf ediyor, ona diğerlerinden birkaç ders fazlasını veriyordu.⁶³

Mevlânâ'nın bu ayrıcalığı, Kemaleddin İbü'l-Adim'in yakınları, öğrencileri ve diğer bazıları tarafından kıskançlığa sebep olmuştur. Eflâkî, bu kıskançlığın ele alındığı bir menkıbeyi aktarır: Buna göre zaten rahatsızlığın olduğu bir ortamda bir de medresenin kapıcısı Mevlânâ'nın gece yarısı hücrelerinden çıkıp gittiğini ve gözden kaybolduğunu söyleyince Kemaleddin b. Adim, Mevlânâ'yı takip eder. Mevlânâ gece hücrelerinden çıkıp medresenin dış kapısına yöneldiğinde kapı kendiliğinden açılır. Şehrin dış kapısına geldiklerinde aynı şey tekrar yaşanır. Sonra Halilürrahman Mescidi'ne gelirler. Orada beyaz bir kubbe altında yeşiller giymiş gayb alemine ait insanlar görür. Hepsi Mevlânâ'ya saygı gösterisinde bulunur. Kemaleddin, bu durum karşısında kendinden geçer ve uyuyakalır. Kuşluk vakti uyandığında, etrafta bir şey yoktur. Ağlayarak yola koyulur. Ertesi günün sabahına kadar

59 Abdülbâki Gölpinarlı, (Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî, Maârif Sunuş Bölümü) İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, s. 10.

60 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 142.

61 Fîrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 87.

62 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 119; Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 44; Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, ss. 31-32.

63 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 119; Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, ss. 43-44.

sahrada yürür ve yaptığından dolayı tevbe eder. İki gün boyunca şehre dönmediği için askerler kendisini aramaya başlamıştır. Yolda Mevlânâ ile karşılaşır. Mevlânâ onları aradıklarını bulmak için Halilürrahman Mescidi yoluna yönlendirir. Kemaleddin'i bitkin vaziyette bulurlar. Kendisini, Mevlânâ sayesinde bulduklarını söylerler. Bu olay üzerine Kemaelddin b. Adim başta olmak üzere Halep'te pek çok kişi Mevlânâ'nın müridi olur. Mevlânâ, bu olaydan sonra, halkın kendisine gösterdiği teveccühün haddi aştığını düşünür ve bu durumun kendisine şöhret getireceği endişesiyle iki yıl kaldığı Halep'ten ayrılarak Şam'a gider.⁶⁴

Mevlânâ'nın Şam'a geldiği dönemde Şam, Moğol istilasından kaçanların sığınağı ve ilimle hünerin toplantı merkezi konumundaydı.⁶⁵ Adeta, ilerde eşsiz bir sûfi olacak ve ledün ilmine Mesnevî gibi eseri ile hizmette bulunacak Mevlânâ'nın yetişmesi için her şey hazır edilmişti. Mevlânâ, Şam'da, Makdisiye Medresesi'nde kaldı. Buradaki ilim erbabından ve sûfilerden çok yaralandı. Büyük bir aşkla gece gündüz okuyor ve bilginlerin ve sûfilerin ziyaretine gidiyor, onlarla ilmî ve tasavvufî sohbetler yapıyordu. Orada geniş bir çevre edinmişti. Kendisini tanıyanlar onun zekasına ve irfanına hayran kalıyorlardı. Şamda kaldığı süre içerisinde görüştüğü kişilerden birisi, tüm devirlerin en seçkin sûfilerinden olan Muhyiddin-i Arabî'dir (v. 638/1240).⁶⁶ Şeyh Sadeddin el-Hamevî, Şeyh Osman er-Rûmî, Şeyh Evhadüddin Kirmânî ve Şeyh Sadreddin el-Konevî, Mevlânâ'nın Şam'da görüştüğü diğer önemli simalardandır.⁶⁷

Mevlânâ, Halep ve Şam'da bulunduğu sırada fıkıh ve hadis başta olmak üzere diğer İslâmî ilimlerde derinleştikten sonra Konya'ya dönmüştür.⁶⁸ Ancak onun ilim tahsilini Bu dönemle sınırlamak doğru değildir. Aslında bu süreç Belh'te başlamıştı. Çünkü Belh, alimlerle dolu bir şehirdi. Doğum tarihindeki ihtilaftan dolayı o zamanlar çok küçük yaşta olduğuna dair rivayetler bulunsa da Ferîdüddin Attâr'ın kendisine hediye ettiği eseri anlayacak yaşta olması, onun Belh'ten boş gelmediğini göstermektedir. Aslında, yukarıda da ifade edildiği gibi asıl hocası babası idi ve daima yanındaydı.⁶⁹ Bununla birlikte o, Konya'ya döndüğü dönemde –tasavvufî feyze de sahip olmasına

64 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, ss. 120-121; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, ss. 98-100.

65 Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 85.

66 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 44.

67 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, ss. 143-144.

68 Sezai Küçük, "Mevleviyeye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (489-536), İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 490.

69 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 44.

rağmen- zâhirî ilimlerin tesiri altındaydı. *Fîhi Mâ Fih*, *Mektûbât* ve *Mecâlis-i Seb'a* gibi eserleri de bu dönemin mahsulüdür.⁷⁰ Mevlânâ'nın; tasavvufun davranışsal ve fikrî (zihinsel) aşamalarını daha yakından tanuması ise Şamdan döndükten sonraki süreçte gerçekleşecektir.⁷¹

Mevlânâ, Anadolu'ya dönünce önce Kayseri'ye uğrayarak, o dönemde Kayseri'de bulunan şeyhi Seyyid Burhaneddin'i ziyaret etmek ve kendisiyle Konya'ya gitmek istedi. Kayseri'ye ulaştığında daha önceden babası ile ulaştıkları göç duraklarında olduğu gibi arifler ve alimler onu karşılamaya çıktılar. Kendisine büyük saygı gösterdiler. Sâhib İsfahanî, kendisini sarayına götürmek istedi. Ancak Seyyid Burhaneddin, Baha Veled'in adetinın medreseye inmek olduğu gerekçesini göstererek saraya gitmesine izin vermedi.⁷²

Yukarıda zikredilen, Seyyid Burhaneddin'in Mevlânâ'ya seyr u sülûk yaptırması da bazı rivayetlere göre bundan sonraki süreçte gerçekleşmiştir.⁷³

Şeyh, durumdan memnundu. Müridini çok değişmiş buldu. Bilgisi, olgunluğu, şeriata bağlılığı bariz bir şekilde dikkat çekiyordu. Kendisine en iyi şekilde mürşitlik yapmış, şeyhinin oğlunu, ilmin ve iman yolunda kemale sevk etmişti. Artık kendisiyle şahsen meşgul oluyor, onu telkinleri ve görüşleri ile daha mükemmel bir hale getirmeye gayret ediyordu.⁷⁴ Mevlânâ, bu dönemde Konya'nın dört meşhur medresesinde müderrisliğe de devam ediyor ve sanatkâr mizacının sevkiyle bazı şiirler yazıyordu. Ancak henüz Mevlânâ olmamıştı. Daha ziyade ilmî hüviyeti ön planda idi.⁷⁵

Seyyid Burhaneddin; Mevlânâ'nın, velilikte ve insanlara rehberlik hususunda olgunluk mertebesine ulaştığına kâni olduğunda Kayseri'ye dönmek için izin istedi, ancak Mevlânâ izin vermedi. Birkaç gün sonra tekrar izin istediği halde müsaade alamadı. Bu nedenle de izinsiz hareket etti. Yolda bindiği hayvanın ayağı kaydı ve Seyyid attan düşerek ayağını incitti. Mecburen geri dönerek talebesinin yanına geldi ve ona neden izin vermediğini sordu. O da şeyhinin neden kendisini terk etmek istediğini sorarak karşılık verdi. Bunun üzerine Seyyid, "Allah'a hamdolsun ki senin işin tamam olmuştur. O

70 Mehmed Muhlis Koner, *Mesnevî'nin Özü Mukaddimesi*, Yenikitap Basımevi, Konya 1961, s. III-IV.

71 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, s. 37.

72 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, 123; Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 87.

73 Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 87; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", s. 442.

74 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 44.

75 Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 32.

kadar ki insanlar senden nur ve nasip alıyorlar. Ancak güçlü bir aslan (Şems-i Tebrizî) bu memlekete yönelmiştir. Ben de bir aslanım. İki aslan birbirimizle anlaşamayız.” şeklinde cevap verdi. Daha sonra da Kayseri’ye döndü.⁷⁶

Seyyid Burhaneddin, Kayseri’de şehrin valisi vezir Sahip Şemseddin İsfehânî tarafından büyük iltifata mazhar oldu. Ancak o kendisine sunulan imkanları kabul etmeyerek hücrelerinde yaşamayı tercih etti. Ancak Kayseri’ye döndükten bir yıl sonra (639/1241) vefat etti.⁷⁷

Vefat haberi ile sarsılan Mevlânâ, şeyhinin kabrini ziyaret eder. Sahib Şemseddin, Mevlânâ’ya şeyhinin kitaplarını teslim eder. Bunlar arasında Seyyid’in *Makâlât* isimli meşhur eseri de mevcuttur.

Sultan Veled, Burhâneddin’in bu dünyadan göçmesiyle Mevlânâ’nın tek başına kaldığını, Allah’a yönelip yanıp yakılarak, dertlere düşerek beş yıl riyâzet çektiğini, sayısız kerametleri zuhur ettiğini, bu arada irşat faaliyetinden geri durmayıp halka vaaz vermeyi, çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürdüğünü anlatır.⁷⁸

Mevlânâ bu süreçte medresede fıkıh ve din ilimleri derslerine de devam etmiştir. Medresede şer’î ilimler tahsil eden dört yüz öğrenci hazır bulunuyordu.⁷⁹ Bunlar, her taraftan gelen öğrencilerden müteşekkildi. Kimin bir müşkili olsa tam bir fesahat ve belagatla hallederdi. Öyle ki artık, büyük fıkıh alimlerinden ve Hanefî Mezhebi ricâlerinden sayılıyordu.⁸⁰ Bu süreçte çeşitli gruplarla (Türkler, Rumlar, İranlılar ve Araplar) olan ilişkisi, insanın zayıflıklarının ve gücünün kaynağı konularında kendisine basiret kazandırdı. Doğal farklılıklar sebebiyle insanın çok farklı yollar izleyebileceğinin farkına vardı. Kendisi bunu *Fihî Mâ Fih’*’te şöyle belirtir:⁸¹

Melekler gerçek bilgiyle, hayvanlar da gerçek cehaletle kurtuluşa ermişlerdir. İnsan, bu iki çelişki arasında bulunmaktadır. Âdemîlerden bazıları evrensel akla ittiba ederek külliyyen melek tam bir nur olmuşlardır. Bunlar enbiyâ ve evliyadılar ve havf ve recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim

76 Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 144.

77 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 46.

78 Sultan Veled, *İbtidânâme*, ss. 247-248.

79 Fîrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 89.

80 Vassâf, *Osmânzâde Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Haz.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, c. I, s. 374 .

81 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, s. 37.

Kur'ân-ı Mecîd'de "Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de."⁸² buyrulmuştur. Bazılarının akıllarına şehvet galip olmuştur. Bazıları ise hala çelişki içerisinde. Bunların içlerinde bir derd, üzüntü ve endişe mevcuttur. Onlar bu durumdan hoşnut değillerdir. Bunlar mü'minlerdir. Evliyâ, onları kendi menzillerine erdirmek ve onları kendileri gibi yapmak üzere muntazırdır. Şeytan da onları esfel-i sâfilîne, kendi tarafına çekmek için muntazırdır.⁸³

Halk Mevlânâ'ya hayran idi. Onun ibadetlere bağlılığını, oruca, namaza düşkünlüğünü, fazileti, insanlığı, iyilik severliği, büyük bir alim olduğu halde gösterdiği tevazu, dünya malına gönül vermeyişi, babası gibi tam bir Muhammedî yolda oluşu, kusursuz ve lekesiz hayatı sebebiyle sultanın, büyüklerin ve halkın nazarında gerçekten de en üstün bir Müslüman, bir insan-ı kâmil olarak tanınıyordu.⁸⁴

Sonuç

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, yaşadığı devrin önemli alimlerinden birisi olan babası Bahâeddin Veled'in rehberliği ve hocalığı ile henüz küçük bir çocuk iken ilim tahsiline başlamıştır. Bahâeddin Veled'in, Mevlânâ'nın da doğduğu yer olan Belh'ten göç etmesi ile farklı şehirlerde pek çok İslâm büyüğü ile karşılaşan Mevlânâ, gezdiği her yerde farklı tecrübeler; tanıştığı her üstattan da önemli ilmî kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlarını, kendi zihin dünyasında yoğurarak, genç yaşta büyük bir alim olmuştur. Babasının vefatından sonra da onun yerine geçerek önemli bir boşluğu doldurmuştur. Yani artık o bir âlim, müderris ve vaiz olarak aranan bir isim haline gelmiştir.

Ne var ki bu sürecin sonunda Mevlânâ'nın arayış ve heyecanı yatışmamıştır. Babasının vefatından sonraki bir yıllık süre zarfında Mevlânâ, hayatının o dönemine kadar hiç olmadığı kadar iltifat ve itibara mazhar olmasına rağmen bir o kadar da yalnızlık hissi ile sarsılmıştır. Ancak Mevlânâ'nın tasavvufî anlamda derinlik kazandığı süreç de bu dönemin sonunda başlamıştır. O'nun tasavvuf yolunda derinleşmesini sağlayan isim ise Bahâeddin Veled'in vefatından bir yıl sonra Konya'ya gelen halifesi Tirmizli Seyyid Burhaneddin Muhakkık olmuştur. Mevlânâ'nın, baba dostu, eski mürebbisi, artık mürşidir. Mevlânâ'nın ilk hocası konumundaki

82 Yûnus, 10/62.

83 Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, çev.: Ahmed Avni Konuk, Haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 74.

84 Şefik Can, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, s. 47.

babasının ve onun vefatından sonra manevî eğitimini üstlenen halifesi Seyyid Burhaneddin'in Kübreviyye Tarikatı'na mensup bulunması da, Kübreviyye ekolünün, Mevlânâ'ya etki etmesine vesile olmuştur.

Seyyid Burhâneddin'in ahirete irtili ile yine yalnızlığa gark olan Mevlânâ, dertlere düşerek beş yıl riyâzet çekmiştir. Allah'a olan bağlılığı ile bu süreçte, kendisinden sayısız kerametler zuhur etmiş; bu arada halka vaaz vermeyi ve çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi bırakmamıştır. Artık o –kendi ifadesi ile- ham iken pişmişti. Henüz yanmamıştı. Ancak insanlara rehberlik eden bir vaiz; tefekkür seviyesi yüksek bir mütefekkir; aşk kanatlarıyla arşa yükselme çabasında olan bir âşik ve nihayet vecdinin ürünü eserleri olan bir şairin aynı bünyede toplanması için yangının kontrolsüz de olmaması gerekiyordu. Doğru ölçüler ve sahih iman zemininde kıvama geldikten sonra Mevlânâ'nın asırlar ötesine uzanan bir şahsiyet haline gelmesinde en önemli aşama ise içindeki volkanın patladığı dönem olacaktır. O volkanın patlamasına vesile olacak kıvılcım ise Şems'tir.

Kaynakça

- Arasteh, A. Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi, Çev.: Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir, Kitâbiyât, Ankara 2000.
- Ayan, Gönül, "Attâr Esrâr-Nâmâ'sı ve Mevlânâ", *Selçuk Üniversitesi II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi Tebliğler Kitabı*, (195-200), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1990.
- Aydın, Mehmet, *Mevlâna ve Sufizm*, NKM Yayınları, İstanbul 2010.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefhâtü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)*, Çev.: Lâmiî Çelebi, Haz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005.
- Can, Şefik, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- Cebecioğlu, Ethem "Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl, 8, Sayı, 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, (ss. 7-12), Ankara 2007.
- Ceyhan, Semih, "Seyyid Burhâneddin", *D.İ.A.*, c. XXXVII, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2009.
- Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- Demirci, Mehmet, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, Akademi Kitabevi, İzmir 2002.
- , *Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Eflâki, Ahmet, *Menâkıbu'l-Ârifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, Çev.: Tahsin Yazıcı, Kabalacı Yayınları, İstanbul 2011.
- Fürüzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddin*, Çev.: Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005.
- Gölpınarlı, Abdüllâki, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999.
- , "Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Maârif Sunuş Bölümü" İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.
- Işık, Emin, *Belh'in Güvercinleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Koner, Mehmed Muhlis, *Mesnevî'nin Özü Mukaddimesi*, Yenikitap Basımevi, Konya 1961.

Küçük, Osman Nuri, *Mevlânâ'da Benliğin Dönüşümü: Sülûk*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri (Tasavvuf) Doktora Tezi, Ankara 2007.

Küçük, Sezai, "Mevleviyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (489-536), İSAM Yayınları, İstanbul 2015.

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, Ter.: Ahmed Avni Konuk, Haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Ortaylı, İlber, "Menkıbe", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler Tartışma/Panel Bildirileri*, (ss. 11-22), İmge Kitabevi, İstanbul 2000.

Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *D.İ.A.*, c. XXIX, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2001.

Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Çev.: Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık İstanbul 2011.

Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, Çev.: Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.

Şahinoğlu, Nazif, "Bahâeddin Veled", *D.İ.A.* c. IV, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1991.

Tarlan, Ali Nihat, "Mevlânâ'nın Dünyası", *Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından*, (133-139), Derleyen: Nuri Şimşekler, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayınları, Konya 2005.

Topçu, Nurettin, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Haz.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, (Jalâl al-Dîn ar-Rûmî, A Muslim Saint, Mystic and Poet), Translator: A. Bülent Baloğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Mevlânâ ve Mesajı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl, 8, Sayı, 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, (ss. 13-19), Ankara 2007.

.<http://www.mevlana.org.tr/index.php/mevlevilik/mevlana>; Erişim Tarihi: 17.05.2016